

İSLAM, MEZHEP VE ANTI-AMERİKANCILIK KISKACINDA ORTADOĞU'DA DIŞ POLİTİKA MÜCADELESİ

Dindarlık, Sünni-Şii ayrımı ve anti-Amerikancılık bölgesel güç stratejilerini ve bölgesel güç dengelerini önemli oranda etkilemektedir. Sünniliğin kalesi konumundaki Suudi Arabistan, jeopolitik çatışmaların mezhepsel bir kimlik kazanmasıyla yumuşak gücünü arttırmaktadır. İran ise hem anti-Amerikancılık hem de popülist İslami yönetim şekliyle bölgede taraftar bulmaktadır. Türkiye ise Arap kamuoyunda hala laik ve Amerika müttefiki bir ülke olarak algılanmaktadır.

Sabri ÇİFTÇİ & Güneş Murat TEZCÜR

ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgallerinin hem askeri hem de siyasi açıdan başarısız olması, bu ülkenin Soğuk Savaş sonrası dönemde devam eden bölgesel hegemonyasını önemli ölçüde zayıflatmış ve bölgesel güçler için yeni fırsatlar doğurmuştur. Ayrıca Arap ayaklanmaları, bölgede önemli güç merkezlerinden olan Mısır'da büyük bir iç istikrarsızlığa, Suriye'de ise çok kanlı bir iç savaşa yol açmış ve bu ülkelerin bölgedeki ağırlıklarını kaybetmelerine sebep olmuştur. Bu yeni jeopolitik düzen Ankara, Riyad ve Tahran'ın bölgesel gücünün hiç olmadığı kadar artması sonucunu doğurmuştur. Bu üç ülke, mezhepsel çatışmaların yoğunlaştığı

bölgesel mücadelelerde öne çıkmak için din-devlet düzenlerini Arap dünyasına bir model olarak sunmaktadır. Bu yüzden Arap kamuoyunda İran, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın ortaya koyduğu siyasal ve din-devlet modellerinin algılanış biçimi, bu ülkelerin dış politika amaçlarının gerçekleştirilebilirliğinin ve bölgesel güç olma ihtiraslarını önemli ölçüde belirleyecektir. İslam'ın en kutsal kentleri Mekke ve Medine'nin hamisi olan Suudi Arabistan, Vehhabi yorum odaklı Sünni şeriat modeli ortaya koyarken, kitlesel bir devrimin mirası üzerine kurulu İran ise popülist öğelere sahip Şii teokratik bir devlet yönetimini temsil etmektedir. Türkiye ise uzun yıllar boyunca

seküler bir yönetim tarzını temsil ederken, özellikle son yıllarda İslam-demokrasi kaynaşmasını öne çıkaran bir siyasi modeli sunmaktadır. Her üç ülke de 'yumuşak güç' oluşturma stratejisine bağlı olarak kendi ülkelerinde oluşturdukları bu farklı siyasal yapıları bölge halkına ideal modeller olarak sunmaya gayret etmektedirler. Foreign Policy Analysis dergisinde çıkan 28 Ocak 2015 tarihli ve "Ortadoğu'da Yumuşak Güç, Din ve Anti-Amerikancılık (*Soft Power, Religion and Anti-Americanism in the Middle East*)" başlıklı makalemize dayanarak, Arap halklarının bu üç ülkeyi ve modellerini nasıl algıladıklarını ortaya koyan bulguları sunacağız.

Dış Politika ve Yumuşak Güç

Bir ülkenin dış politikadaki etkinliği, askeri gücünün yanı sıra yumuşak gücü ile de ölçülebilir. Yumuşak güç, bir devletin uluslararası alanda 'ikna' kabiliyetini kullanarak diğer devletlere kendi stratejik amaçlarını kabul ettirmesi olarak tanımlanabilir. Böylesine bir ikna gücü son tahlilde o devletin örnek teşkil edebilecek siyasal, kültürel ve sosyal değerlerinin ve imajının diğer ülkelerde kabul görmesi ile ortaya çıkabilir. Bu yüzden de yumuşak güç, ancak yabancı kamuoylarının pozitif algıları üzerine bina edilebilir. Amerikan hegemonyasının çökmesi ve Arap ayaklanmalarının ardından bölgede oluşan güç boşluğu, Türkiye, İran ve Suudi Arabistan'ın bölgesel ihtiraslarında askeri gücün yanı sıra yumuşak güç stratejilerinin önemini arttırmıştır.

Yumuşak gücün dayandığı önemli faktörlerden biri ekonomik ilişkilerdir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye ve Suudi Arabistan, yaptırımların kısılacındaki İran'a kıyasla daha avantajlı durumdadırlar. 2013 IMF rakamlarına göre, Türkiye dünyanın en büyük on yedinci, Arabistan on dokuzuncu, İran ise otuz ikinci ekonomisine sahiptir. Özellikle, 2008 küresel ekonomik krizinin ardından Türkiye, bölgedeki ekonomik ağırlığını artırmıştır. 2012 yılı itibarıyla, Türkiye hem Almanya hem de Fransa'nın önüne geçip Ortadoğu ülkelerinin en büyük sekizinci ticaret ortağı durumuna gelmiştir. Yine aynı yıl içinde, Türkiye, Mısır, Ürdün, Lübnan ve Tunus'un ilk on dış ticareti ortağı arasında yer alan tek bölge ülkesidir. Suudi Arabistan, Ürdün'ün en büyük

dış ticaret ortağıyken bu ülkenin Mısır'la olan ticaret hacmi önemli boyutlara ulaşmaktadır. İran ise bu dört ülkenin ilk onda yer alan ticaret ortakları arasındadır.

Arap Kamuoyunun İran, Suudi Arabistan ve Türkiye Algısı

Bölgesel güç olma stratejisi, askeri ve ekonomik etkinin yanı sıra bu ülkelerin bölge halkları arasında pozitif imajlar oluşturmasıyla da yakından ilgilidir. Daha önce belirtildiği gibi Ortadoğu'da oluşan yeni güç dengeleri içerisinde bahsi geçen her üç ülke de farklı bir modeli öne çıkarmaktadır. İran popülist bir teokrasi olarak konumunu, Amerikan emperyalizmine ve Filistin'i tahakküm altında tutan İsrail'e karşı bir direnç merkezi olarak belirlemektedir. Arap ayaklanmalarını da bir nevi İslami uyanış olarak nitelendiren İran, bu tavrının bölgedeki dindar insanlar ve özellikle Şiiiler tarafından cazip bulunacağı beklentisi içindedir. Suudi Arabistan ise bölgesel düzenin savunucusu olarak bölgedeki dindar Sünnilere hitap eden bir dış politika oluşturma çabasıdadır. Suudiler İslam'ın Vehhabi yorumunu yaygınlaştırmak amacıyla petro-dolarları kullanarak eğitim, sivil toplum ve basında etki alanları oluşturmaktadırlar. Son olarak, AK Parti yönetimindeki Türkiye, sürdürülebilir ekonomik büyümeye ulaşmış ve siyasi istikrara sahip bir ülke imgesini ortaya koymakta ve İslam, liberalizm ve demokratik yönetimin bağdaştığı bir 'Türkiye modelini' bölge halklarına sunmaktadır. Ayrıca, Türkiye dış politikada eskisine göre çok daha aktif bir rol edinmekte ve İsrail'e karşı daha sert bir tavır takınmaktadır. Öte yandan, İran'dan farklı olarak

Yumuşak gücün dayandığı önemli faktörlerden biri ekonomik ilişkilerdir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye ve Suudi Arabistan, yaptırımların kısılacındaki İran'a kıyasla daha avantajlı durumdadırlar. 2013 IMF rakamlarına göre, Türkiye dünyanın en büyük on yedinci, Arabistan on dokuzuncu, İran ise otuz ikinci ekonomisine sahiptir.

hem Suudi Arabistan'ın hem de Türkiye'nin ABD'yle yakın ilişkilere sahip olması, anti-Amerikan görüşlerin yaygın olduğu Arap kamuoyunda olumsuz etkilere yol açabilir. Arap ayaklanmalarının sonrasında kamuoyu algısının daha çok önem kazandığı Ortadoğu siyasetinde bu üç ülkenin yönetim şekillerinin ve algı yönetimlerinin başarısının önemli jeopolitik sonuçları olacaktır.

Çalışmamızda Pew Araştırma Merkezi'nin 2012'de Lübnan, Mısır, Tunus ve Ürdün'de düzenlediği anketleri analiz ederek İran, Suudi Arabistan ve Türkiye'nin bu dört ülkedeki imajlarıyla ilgili ilginç sonuçlara vardık. Bu anketlere göre, Arap vatandaşlarının İran hakkında çok olumlu görüşlere sahip olmadıkları, ama Türkiye ve Suudi Arabistan hakkında pozitif bir algı taşıdıkları görülmektedir. Ürdün

Şaşırtıcı bir şekilde, Arap halkları arasında demokrasiye yönelik destek ile Türkiye'nin olumlu algılanışı arasında doğrudan bir ilişki ortaya çıkmamaktadır. Demokrasi taraftarı Araplar arasında Türkiye'ye karşı özel bir teveccüh yoktur. Öte yandan, Türkiye'nin 'laik' yapısı laik dünya görüşüne sahip Araplar arasında destek bulmaya devam etmektedir.

ve Mısır'da yüzde 80'lerin üzerine çıkan bir kesimin Suudi Arabistan'a yönelik olumlu tutumlar taşıdığı görülürken, araştırmamızın konusu olan dört ülkede de (Mısır, Ürdün, Lübnan, Tunus) Türkiye hakkında olumlu görüş belirten kişilerin yüksek oranlara ulaştığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Tunus'ta katılımcıların %78'i Türkiye hakkında olumlu görüşler taşımaktadır. İran'la ilgili en olumlu görüşler, büyük bir Şii nüfusa sahip Lübnan'da görülmektedir.

Çalışmamızda, dindarlık, laiklik, anti-Amerikancılık ve mezhepsel kimlik gibi etkenlerin İran, Türkiye ve Suudi Arabistan'a yönelik algıları nasıl etkilediğine de baktık. Bu amaçla uygulanan istatistiksel analizin sonuçlarına göre, Arap ülkelerinde dinsel dünya görüşü ve mezhepsel kimlik Türkiye, İran ve Suudi Arabistan ile ilgili algıları

belirlemede önemli rol oynamaktadır. Sünni Araplar arasında İran'ın imajı oldukça düşük seviyedeysen, Suudi Arabistan Sünni Araplar arasında olumlu bir imaja sahiptir. Özellikle Suriye İç Savaşı'yla birlikte jeopolitik çıkarların ve mezhepsel fay hatlarının örtüşmesi, İran'ın yumuşak gücünü önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Mezhepsel kimliğinin Türkiye algısı üzerine etkisi daha sınırlı kalsa da Sünni Araplar arasında Türkiye taraftarlığı Şiilere kıyasla daha yaygındır. Mezhepsel ayrımlar, İran açısından olumsuz bir algı oluştururken, İran'ın İslami idare tarzını popülist kurumlarla harmanlayan siyasal yapısı, bu ülkeyi siyasette dinsel ilkelerin yer almasına önem veren dindar Araplar nezdinde avantajlı bir konuma getirmektedir. Suudi Arabistan'ın temsil ettiği Vehhabi şeriat modelinin ise benzer bir etkisi mevcut değildir.

Çalışmamızda ortaya çıkan en ilginç ve yaygın kanılara zıt düşen bulgulardan biri de Türkiye'yi Arap halkları nezdinde cazip kılan temel etkenin sanıldığı gibi Türkiye'nin öne çıkarmaya çalıştığı 'Müslüman Demokrasi' modeli olmadığıdır. Şaşırtıcı bir şekilde, Arap halkları arasında demokrasiye yönelik destek ile Türkiye'nin olumlu algılanışı arasında doğrudan bir ilişki ortaya çıkmamaktadır. Demokrasi taraftarı Araplar arasında Türkiye'ye karşı özel bir teveccüh yoktur. Öte yandan, Türkiye'nin 'laik' yapısı laik dünya görüşüne sahip Araplar arasında destek bulmaya devam etmektedir. Bir diğer entresan bulgu ise anti-Amerikancılık ile ilgilidir. Anti-Amerikancılık Türkiye ve Suudi Arabistan ile ilgili

olumsuz algıya yol açarken, bölge halkaları arasında İran'ın imajını olumlu yönde etkilemektedir. Dolayısıyla, bölgede yaygın bir tutum olan anti-Amerikancılık, Türkiye ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin yumuşak güç stratejilerini olumsuz yönde etkilerken, Amerikan politikalarına karşı çıkan İran'ın bölgesel ihtiraslarına olumlu etkide bulunmaktadır. Bu bakımdan İran dış politikasının önemli sacayaklarından olan anti-Amerikancılık, İslam Cumhuriyeti açısından stratejik bir değer ifade etmektedir.

Sonuç olarak dindarlık, Sünni-Şii ayrımı ve anti-Amerikancılık bölgesel güç stratejilerini ve bölgesel güç dengelerini önemli oranda etkilemektedir. Sünniliğin kalesi konumundaki Suudi Arabistan, jeopolitik çatışmaların mezhepsel bir kimlik kazanmasıyla yumuşak gücünü arttırmaktadır. İran ise hem anti-Amerikancılık hem de popülist İslami yönetim şekliyle bölgede taraftar bulmaktadır. Türkiye ise Arap kamuoyunda hala laik ve Amerika müttefiki bir ülke olarak algılanmaktadır. AK Parti iktidarının ortaya koyduğu 'Müslüman demokrasi' imajının Arap kamuoyunda kabul gördüğüne dair bir veri yoktur. Zira Arap kamuoyunda demokratik tutumlar ve yabancı ülke algıları arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Bu durumda, Türkiye'nin yumuşak gücünü muhafaza edip arttırması, esas olarak Suudi ve İran modellerinden farklı olarak laik bir yönetime ve dinamik bir ekonomiye sahip olan bölgesel bir ülke imajını perçinlemesine bağlıdır. ○

*Doç. Dr., Kansas State University;
Doç. Dr., Loyola University,
Chicago.*